TUT IPAK QURTI TURLI ZOTLARIDA PILLA QOBIG‘I DONADORLIGINING SHAKLLANISH XUSUSIYATLARI

Eshqorayeva Qunduzxon Shavkatovna - O‘zLiDeP Navoiy viloyat hududiy partiya tashkiloti Ayollar muammolarini o‘rganish va ishbilarmonligini qo‘llab-quvatlash bo‘limi mudiri

Annotatsiya.

Mazkur maqolada tut ipak qurti turli zotlarida pilla qobig‘i donadorligining shakllanish xususiyatlari, uning pillaning morfologik va texnologik ko‘rsatkichlari bilan o‘zaro bog‘liqligi masalalari yoritilgan. Pilla qobig‘ining donadorligi ipak tolasining joylashish zichligi, ipak moddasining pilla qobig‘ida taqsimlanishi, pillaning qalinligi va mexanik mustahkamligi bilan bog‘liq muhim belgilardan biri hisoblanadi. Turli zotlarda mazkur belgi genotip, oziqlantirish sharoiti, qurtlarning rivojlanish davridagi fiziologik holati va tashqi muhit omillari ta’sirida shakllanishi tahlil qilingan. Pilla qobig‘i donadorligini baholashda pilla qobig‘i massasi, pilla qobig‘i chiqimi, ipakdorlik, tola uzunligi, uzilish kuchi va boshqa texnologik ko‘rsatkichlarni kompleks o‘rganish zarurligi asoslangan. Tadqiqot natijalari tut ipak qurti zotlarini tanlashda pilla qobig‘ining sifat ko‘rsatkichlaridan samarali foydalanish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: tut ipak qurti, zot, pilla, pilla qobig‘i, donadorlik, ipakdorlik, pilla massasi, texnologik xususiyat, ipak tolasi, mahsuldorlik.

Ipakchilikda yuqori sifatli va raqobatbardosh xomashyo yetishtirish, avvalo, tut ipak qurtining biologik va xo‘jalik-foydali belgilarini chuqur o‘rganishni talab etadi. Pillaning massasi, pilla qobig‘i massasi, ipakdorlik darajasi, pilla qobig‘ining qalinligi va zichligi, ipak tolasining uzunligi hamda uzilishga chidamliligi ipakchilik mahsulotining texnologik qiymatini belgilaydi. Pilla qobig‘i qurtning g‘umbakka aylanish jarayonida bezlar tomonidan ajratiladigan ipak moddasining ketma-ket joylashishi natijasida hosil bo‘ladi. Ipak tolasining pilla ichida joylashishi va qatlamlar hosil qilishi natijasida pilla qobig‘ining o‘ziga xos tuzilishi

shakllanadi. Ushbu tuzilishning bir ko‘rinishi pilla qobig‘i donadorligi bo‘lib, mazkur belgi turli zotlarda turlicha namoyon bo‘lishi mumkin.

Pilla qobig‘i donadorligi nafaqat tashqi morfologik belgi, balki pillaning texnologik qiymatini ifodalovchi ko‘rsatkichlardan biri sifatida ham ahamiyatga ega. Shuning uchun turli zotlarda ushbu belgining shakllanish xususiyatlarini aniqlash, uning boshqa xo‘jalik-belgilari bilan bog‘liqligini o‘rganish seleksiya ishlari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi tut ipak qurtining turli zotlarida pilla qobig‘i donadorligining shakllanish xususiyatlarini aniqlash hamda ushbu belgining pilla mahsuldorligi va asosiy texnologik ko‘rsatkichlar bilan o‘zaro bog‘liqligini baholashdan iborat.

Maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi: • turli zotlarga mansub tut ipak qurti pillalarining morfologik xususiyatlarini o‘rganish; • pilla qobig‘i donadorligini baholash mezonlarini belgilash; • zotlar kesimida pilla qobig‘ining massasi va ipakdorlik ko‘rsatkichlarini aniqlash; • pilla qobig‘i donadorligi bilan pilla massasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilish; • donadorlik belgisining ipak tolasining texnologik xususiyatlari bilan munosabatini baholash; • istiqbolli zotlarni tanlashda pilla qobig‘i donadorligidan foydalanish imkoniyatlarini asoslash. Tadqiqot obyekti sifatida tut ipak qurtining xo‘jalik jihatdan qimmatli bo‘lgan turli zotlari olindi. Tajriba jarayonida qurtlarni parvarishlash, oziqlantirish va pilla o‘rash davridagi sharoitlarni imkoni boricha bir xil darajada saqlashga e’tibor qaratildi. Tadqiqot davomida pillalar tashqi ko‘rinishi, shakli, rangi, yirikligi, pilla qobig‘ining tuzilishi va donadorlik xususiyatlari bo‘yicha baholandi.

Pilla qobig‘i donadorligini aniqlashda quyidagi ko‘rsatkichlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

1. pillaning umumiy massasi;
2. g‘umbak va qobiq massasi;
3. pilla qobig‘i massasi;

4. pilla qobig‘i chiqimi;
5. ipakdorlik darajasi;
6. pilla qobig‘ining zichligi;
7. ipak tolasining uzunligi;
8. ipak tolasining uzilish kuchi;
9. ipak tolasining chiziqli zichligi;
10. pilla qobig‘ining tashqi va ichki qatlamlarining tuzilishi.

Pilla qobig‘i donadorligini baholashda vizual-morfologik, o‘lchov va statistik tahlil usullaridan foydalanish mumkin. Olingan ma’lumotlar variatsion statistika usullari asosida qayta ishlanadi. Turli zotlarga mansub tut ipak qurtlaridan olingan pillalarning tashqi ko‘rinishi va ichki tuzilishida muayyan farqlar kuzatiladi. Bu farqlar, avvalo, pilla qobig‘ining shakllanish xarakteri, ipak tolasining joylashish zichligi va qobiq qatlamlarining bir-biriga nisbatan joylashishi bilan ifodalanadi.

Pilla qobig‘i donadorligi ipak tolasining pilla o‘rash jarayonida qanday tartibda joylashishi bilan uzviy bog‘liq. Qurt pilla o‘rash jarayonida ipak tolasini ma’lum tartibda harakatlantirib, pilla qobig‘ining turli qatlamlarini hosil qiladi. Ushbu jarayonda tolaning joylashish zichligi va qatlamlar orasidagi bog‘liqlik pilla qobig‘ining tashqi va ichki tuzilishiga ta’sir ko‘rsatadi. Turli zotlarda pilla qobig‘i donadorligining farq qilishi, birinchi navbatda, genotipik xususiyatlar bilan izohlanadi. Shu bilan birga, mazkur belgiga oziqlantirish darajasi, tut bargining sifati, harorat va namlik, qurtlarning zichligi, pilla o‘rash uchun yaratilgan sharoit va boshqa ekologik omillar ham ta’sir ko‘rsatadi.

Pilla qobig‘ining donadorligi yuqori bo‘lgan namunalarda qobiq qatlamlarining nisbatan zich va bir tekis shakllanganligi kuzatilishi mumkin. Bunday pillalarning texnologik qayta ishlash jarayonida ipak tolasini yechib olish xususiyatlari ham farq qilishi ehtimoldan xoli emas. Shu nuqtayi nazardan pilla qobig‘i donadorligini alohida morfologik belgi sifatida emas, balki pillaning boshqa texnologik ko‘rsatkichlari bilan birgalikda baholash maqsadga muvofiq.

Shu bilan birga, pilla qobig‘i donadorligini baholashda subyektiv vizual baholashdan tashqari obyektiv o‘lchovlardan foydalanish muhim. Zamonaviy raqamli tasvirlash va kompyuterli tahlil usullari yordamida pilla qobig‘i yuzasining tuzilishi, tolalarning joylashishi va donadorlik darajasini miqdoriy ifodalash istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Xulosa

Tut ipak qurti turli zotlarida pilla qobig‘i donadorligi muhim morfologik va texnologik belgi sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur belgining shakllanishi zotning genotipik xususiyatlari bilan bir qatorda qurtlarni oziqlantirish, parvarishlash va tashqi muhit sharoitlariga ham bog‘liq. Pilla qobig‘i donadorligini pilla massasi, pilla qobig‘i massasi, ipakdorlik, ipak tolasi uzunligi va boshqa texnologik ko‘rsatkichlar bilan kompleks ravishda o‘rganish turli zotlarning xo‘jalik va texnologik qimmatini aniqroq baholash imkonini beradi. Shuningdek, pilla qobig‘i donadorligi bilan mahsuldorlik va texnologik belgilar o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘liqlikni aniqlash seleksiya jarayonida qimmatli genotiplarni tanlash uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Kelgusida ushbu yo‘nalishda pilla qobig‘i donadorligini aniqlashning standartlashtirilgan mezonlarini ishlab chiqish, turli zot va duragaylarda mazkur belgining irsiylanish darajasini aniqlash hamda raqamli tasvir tahlili asosida obyektiv baholash usullarini joriy etish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzaxodjaev M., Mirzaxodjaev B.,Umarov SH., Sodiqov D. Ipak qurtini choyshab ostida boqish skichagini konstruktsiyasi va sinov natijalari . O’zbekiston qishloq va suv x -2019.-38 b.
2. Ahmedova, D., & Turdimatova, H. S. (2022). Problems of production of environmentally friendly products. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 1(12),12-16.